

HALMÁGYI MIKLÓS

Querfurti Brúnó, egy hittérítő Közép-Európában*

„Úgy nyissa meg neked Isten a Paradicsomot,
ahogy te megnyitottad nekem az utat a besenyők országába!”

A fenti szavakat egy német hittérítő intézte a ruszok fejedelméhez, amikor a besenyők földje és a rusz terület közötti határvonalon álltak. A fejedelem még egyszer megpróbálta visszatartani a fiatal misszionáriust a besenyők közé tervezett veszélyes vállalkozástól, a szenvedélyes hithirdető azonban nem hátrált meg. A fejedelemnek tovább kellett őt engednie. A hittérítőt Brúnónak hívták. Hosszú utat tett meg, amíg a szászországi Querfurtból eljutott a besenyők földjére, és nem ez volt élete utolsó vállalkozása. A lelki élet különböző változatait járta végig. Volt pap, szerzetes, remete, végül térítő püspökként tevékenykedett. Ebben a korban hatalmas területekkel bővült a keresztény világ. Hittérítők keltek útra, hogy a Kelet- és Észak-Európát „Krisztus hitére vezessék”. Ezek egyike volt Querfurti Brúnó is. Nem egy kolostorban, falak között élte le az életét: hittérítőként számos országot bejárt. Ezen felül írói tevékenységet is folytatott: műveiből megismerhetjük szerzőjük életét, a korabeli hittérítés körülményeit, és a térítésről vallott nézeteit.

Brúnó születésének évét nem őrizték meg a források. 974, 973, 976 vagy 978 egyaránt szóba kerül, mint születésének éve.¹ Apját szintén Brúnónak, anyját Idának hívták.² Nagy emberek származtak ebből a családból: Brúnó fivérének, Gebhardnak volt az unokája Supplinburgi Lothar, aki a császári méltóságig emelkedett (1125-től király, 1133-tól császár 1137-ig, haláláig).³

Brúnót édesanyja a magdeburgi székesegyházi iskolába küldte tanulni, Geddo filozófus vezetése alá.⁴ Brúnó itt diáktársa volt unokafivérének, Thietmarnak, a későbbi merseburgi püspöknek. Thietmar vaskos krónikát hagyott az utókorra a merseburgi püspökség és a szász királyok történetéről. Krónikájában elbeszéli, hogy amikor reggelenként Brúnónak iskolába kellett mennie, mielőtt elhagyta volna a szállást, engedélyt kér, és imádkozott, amíg a többiek játékkal töltötték az időt.⁵ (Thietmar egyébként szintén fontos a magyar ember számára, hisz

* A cikk első változata az MTA-SYLFF támogatásával készült, később az MTA-HIM-SZTE-Mol Magyar Medievisztikai Kutatócsoport valamint a Magyar Őstündíj Bizottság és a Collegium Hungaricum támogatását is felhasználtam.

¹ VOIGT 1907. 17. További irodalmak Brúnóról: FRITZE 1981. 233–236.; LOTTER 1983. 755–756.; WENSKUS 1956.; KAHL 1955. 177–274.; A. MIEYSZTOWICZ: *Szkice o świętym Brunie-Bonifacym*. Sacrum Poloniae Millemium V. Roma, 1958. 445–501.

² „...Ida venerabili matre sua...; Huius pater erat Brun,...”. THJETMAR VI. 94. Vita sancti Brunonis episcopi et martyris Querfordensis. Ed. H. Kaufmann 1. cap. Monumenta Germaniae Historica, Scriptores (in Folio) Tomi 30. Partis 2. Fasciculus 1. Lipsiae 1926. 1360. www.dmgh.de (Hozzáférés: 2009.július.1.18:34.)

³ VOIGT 1907. 17–18. Annalista Saxo az 1009. évnél ír Brúnó/Bonifác családjáról (Sanctus Bruno, qui et Bonifatius). Fivérének, Gebhardnak lánya Ida, ő szülte Gebhardot, Lothár császár apját.

⁴ THJETMAR VI. 94. „Hic ab Ida venerabili matre sua unice dilectus magisterio Geddonis philosophi traditur”

⁵ THJETMAR VI. 94. „cum mane ad scolam ire debuisset, antequam ab hospicio exiret, veniam petiit et ludentibus nobis in oratione is fuit.”

ő ad hírt Waic megkoronázásáról, ő tájékoztat minket a *pannoniai királyának* – Szent Istvánnak– kegyességéről, és szüleinek jelleméről.) Az iskolában Brúnó megismerkedhetett a szabad művészetekkel. Állítólag különösen a zenében jeleskedett.⁶ A Magdeburgi évkönyv és a Magdeburgi érsekek története szerint tagja lett a magdeburgi káptalannak.⁷ 997-ben III. Ottó császár szolgálataiba fogadta a tehetséges fiataalt, Brúnó az uralkodó udvari papja lett.⁸ Ebben az évben készíthette a költeményt, mellyel Ottó császárnak dedikálta egy római hadtudományi író munkájának másolatát.⁹ 997-ben fontos esemény történt: a poroszok között vértanúhalált halt Adalbert püspök. Halálának híre mély hatást tett Ottó császárra, és bizonyára Brúnóra is.¹⁰ 998-ban Ottó kíséretében Itáliába érkezett Brúnó. Rómában belépett a Szent Bonifác és Elek monostorba.¹¹ Ez a rendház Róma egyik dombján, az Aventinuson állt. 977-ben alapította Szergiosz, Damaszkusz püspöke, akit elűztek székhelyéről. Az alapító görög jelleget adott a monostornak, de később a bencés regulát követték.¹² Ezzel együtt görög szerzetesek is szívesen látott vendégek voltak itt. Brúnó legkésőbb itt vehette fel szerzetesi névként Bonifác vértanú nevét. A Damján féle Romuald életrajza végig Bonifác néven emlegeti Querfurti Brúnót. Damján szerint Szent Bonifác templomában hősünk így sóhajtott fel: engem is Bonifácnak hívnak, miért ne kellene nekem is Krisztus vértanújának lennem?¹³ A késői Brúnó-életrajz kifejezetten Brúnó másik nevének mondja a Bonifác nevet.¹⁴ Az öt remetetestvérről mű kiadásának elején ez áll: Brúnó

Brúnó lefejezett teste. Świąty Krzyż (Szent Kereszt) monostor, Lengyelország. A monostort a legenda szerint Szent Imre herceg kérésére alapította a lengyel fejedelem a Lysa Góran, vagyis Kopasz hegyen. Lásd DÖMÖTÖR TEKLA: Árpádházi Imre herceg és a csodaszarvas-monda. Filológiai Közöny 1958. 2. sz. 317–323. ✦ http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:Bruno_of_Querfurt.jpg&filetimestamp=20060320100455

⁶ Vita S. Romualdi, cap. 27. 850. „Erat autem adprime liberalium artium instructus maximeque in modulationis musicae studio adprobatus.”

⁷ VOIGT 1907. 12. Annalita Saxo is Szent Móric kanonokjának nevezi Brúnót, tehát magdeburgi kanonoknak.

⁸ THIETMAR VI. 94. „A tercio desideratur Ottone et suscipitur, quem non longe post deserens solitariam quesivit” Vita Romualdi cap. 27.

⁹ GÖRICH 1993. 18. (Görich Johannes Friedre hivatkozva írja ezt.)

¹⁰ VOIGT 1907. 34.

¹¹ Vita Romualdi c. 27., FRITZE 1981. 233., Szent Bonifácot Tarsusban végezték ki Diocletianus és Maximianus császárok alatt, majd Rómában temették el. Szent Bonifác vértanú. Ford. Sarbak Gábor. In Jacobus de Voragine: *Legenda Aurea*. 1990. 116–117., Szent Elek Honorius és Arcadius idején halt meg, 398-ban. Szent Elek. Ford. Madas Edit. In *Legenda Aurea*. 148–150.

¹² ENGELBERT 1996. 27–32.

¹³ Vita Romualdi 27. cap. „Et ego Bonifatius vocor; cur ergo etiam ipse Christi martir esse non debeo?”

¹⁴ Vita Sancti Brunonis 2. cap. 1361. „Bruno, cui adaucto nomine vocabulum est Bonifatius”

püspök, akit Bonifácnak neveznek.¹⁵ Brúnó később megismerkedett Szent Romualddal, az itáliai remetemozgalom nagy alakjával. Romuald előbb Róma közelében alapított közösséget. 1001-ben visszavonult a Pó folyó egyik szigetére, Pereumba, mely Ravenna közelében fekszik. Ezen a szigeten alapított közösséget. A remeték egymástól külön álló kunyhókban laktak. Az újoncokat egy tapasztaltabb remete vezetésére bízták, a fiatal az idősebb kunyhójában lakott. A remeték a közös imádságokra gyűltek össze. Kezüik munkájából éltek, kanalat, hálót készítettek, szőttek, kosarat fontak.¹⁶ Brúnó is csatlakozott ehhez a közösséghez.¹⁷ Romuald hatására két Monte Cassinói szerzetes is tagja lett a remeteségnek, Benedek és János. Benedek Beneventumból származott, felszentelt pap volt, később lépett be a bencés rendbe. A Megváltó monostorának tagja lett. Utóbb apátja engedélyével remeteségbe vonult a Sorakte hegyre, ahová annak idején I. Szilveszter pápa is menekült az üldözések idején.¹⁸ János Monte Cassino-i szerzetes volt. Amikor I. Orseolo Péter, velencei dogét elűzték Velencéből, a megdöntött uralkodó ennek a János testvérnek a kíséretében a távoli Cuxa monostorába utazott. A Cuxa-i Szent Mihály-monostor a Pireneusokban áll, ma Franciaország déli részén található. A letett Péter doge János testvérral együtt itt élt remeteéletet a cuxai apát, Guarino lelki vezetése alatt.¹⁹ Guarino halála után a volt doge felhagyott a remeteséggel. Az idős János testvér azonban nem hagyta el hivatását. Visszavért Monte Cassinóhoz, és ott folytatta a remeteéletet. Az ifjú Benedekkel és Querfuti Brúnóval együtt Romuald közösségéhez csatlakoztak.

1001 februárjában, Rómában lázadás tört ki III. Ottó uralma ellen. A császár elhagyta Rómát, és Ravennába utazott.²⁰ 1001. április 4-én zsinatot tartottak a Ravenna melletti Classében, a Szent Apollinaris monostorban. A zsinatról szóló beszámoló a résztvevők között megemlíti Romuald és János remetét, valamint Bonifác remetét is. Bonifác alatt itt bizonyára Querfurti Brúnót érthetjük.²¹ Ezen a zsinaton a pomposai Szűz Mária monostor és a Szent Vitalis monostort a ravennai érseki templom fennhatósága alá helyezték.²² Ez a zsinat magyar szempontból is fontos: valószínű, hogy itt hoztak döntést az esztergomi érsekség alapításáról.²³

III. Ottót megviselhette az ellene kirobbant lázadás. Tanúk előtt fogadalmat tett, hogy három év múlva, miután az uralma idején elkövetett hibákat helyrehozta, leteszi a koronáját, és alkalmasabb embernek adja át az uralmat. Elképzelhető, hogy a császár fogadalmának egyik tanúja éppen Brúnó volt.²⁴ Fogadalmának harmadik évfordulóját azonban nem élte meg az ifjú császár. Sereggel vonult Róma ellen, de 1002. január 23-án meghalt Paternóban.²⁵

Ottó tevékenysége nem hagyta hatás nélkül Romuald remetéinek életét. A császár Pereumban

¹⁵ Vita quinque fratrum: Edita a Brunone episcopo, qui et Bonifacius dicitur. Ed. R. Kade. MGH Scriptorum Tomi 15. Pars 2. Hannoveræ, 1888. 716. www.dmg.de (Hozzáférés: 2009.07.01. 18.38.40.)

¹⁶ VOIGT 1907. 57–59.

¹⁷ Vita Romualdi c. 26.

¹⁸ Vita quinque fratrum 1. cap. 717. „de abbate heremiticam vitam singulari cella ducere non prohiberetur” VOIGT 1907. 379.

¹⁹ Vita quinque fratrum 2. cap. 717. o. 9. 10. j., VOIGT 1907. 380. Munkám során felhasználtam Brúnó műveinek Voigt által készített német fordítását.; Vita Romualdi 5. cap. MGH SS: IV. 848.; Iohannis chronicon Venetum, MGH SS VII. 26.

²⁰ Vita quinque fratrum 2. cap. 718. uo. 14. j., VOIGT 1907. 383.

²¹ 1001. apr. 4. Ravennæ. „Bonifacio eremita” In Györffy, Georgius (ed.): *Diplomata Hungariæ antiquissima*. Vol. I. 1000–1131. Budapestini, 1992. 21.

²² VOIGT 1907. 62.

²³ KRISTÓ 2001. 89. Györffy György szerint a zsinat utáni húsvétkor, április 13-án állíthatták ki az aláírásokkal ellátott alapítólevelet. GYÖRFFY 1983.² (1977). 161.

²⁴ VOIGT 1907. 63. Vita quinque fratrum 2. cap. 719., VOIGT 1907. 383–384.

²⁵ VOIGT 1907. 69.

kör alakú templomot építtetett márványoszlopokkal Szent Adalbert tiszteletére. Brúnónak, úgy tűnik nem vált tetszésére: Ottó ezzel szerinte elrontotta a remeteséget, a templom pedig nem készült el. Romuald Benedeket akarta kinevezni apátnak, de ő szerényen visszautasította a kinevezést. A nemleges választ Brúnó vitte meg a császárnak. III. Ottó ezután mást nevezett ki apátnak, aki Brúnó szerint annyiban volt hasonló Benedekhez, ahogy a sár hasonlít az aranyhoz. Romuald az engedetlenség miatt megostoroztatta Benedeket és Brúnót.²⁶

A remeték egymás közt tervezgetni kezdték egy hittérítő vállalkozás gondolatát. Erre a pereumi mocsaras vidék egészségtelen levegője is rászoríthatta őket. Benedek János nevű társával útra is kelt, hogy a pogányoknak hirdessék az evangéliumot. Ennek a Jánosnak Brúnó leírása szerint csak fél szeme volt, másik szemét himlőben elvesztette. Alacsonyabb volt, mint Benedek, kitűnt azonban alázatosságával, türelmével. Benedek búcsúzásakor megjövendölte, hogy Brúnóból püspök lesz. Arra intette, hogy csak pápai engedéllyel vágjon neki a térítésnek, és figyelmeztette, hogy tanuljon szlávul.²⁷ Romuald közösségének Boleszló lengyel fejedelem fia is tagja volt, Brúnónak így megvolt a lehetősége, hogy tőle tanulja a szlávok nyelvét.²⁸ Brúnó tehát még Itáliában maradt, hogy a pápától felhatalmazást szerezzen a hittérítő tevékenységhez.

1002-ben hősünk Rómába utazott. Az évtizedekkel később alkotó Petrus Damiani (Damján Péter) még ismert egy idős szerzetest, aki útítársa volt Brúnónak a Ravennából Rómába vezető úton. Elbeszélése szerint Brúnó mezítláb utazott, és útítársai közül kitűnt a zsoltáreklésben. A zarándokok eszerint zsoltárokat zengedezve gyalogoltak. Hősünk Rómában II. Szilveszter pápától (999–1003) engedélyt kapott az evangélium hirdetésére.²⁹ Valószínűleg érseki palliumot³⁰ is kapott a pápától. A jelvény elnyerése után azonban szükség volt Brúnó ünnepélyes püspökké szentelésre is. A pápa valószínűleg arra utasíthatta Brúnót, hogy forduljon a német uralkodóhoz: nála érje el, hogy püspökké szenteljék, és feladják rá palliumot. III. Ottó császár ekkor már nem élt. Így Brúnónak II. Henrik, német királyhoz kellett fordulnia.³¹ Brúnó ezután Regensburgba utazott, szavai szerint tengeren és szárazföldön.³² Umbria egyik kikötőjéből az Adriai tengeren át hajózhatott egy északabbi kikötőbe, talán Velencébe. Innen szárazföldön folytathatta tovább az útját Regensburgig. Az Alpokon keresztül lovon utazott, ám – Petrus Damiani leírása szerint ekkor is mezítláb volt: a nagy hidegben lába hozzáfagyott a kengyel vasához, annyira, hogy ha le akart szállni, meleg vízzel kellett a lábát leolvasztani onnan.³³ Innen valószínűleg Lengyelországba kívánt menni, hogy János és Benedek testvérekhez csatlakozzék, és a pápai engedély birtokában megkezdjék a pogány poroszok térítését. Időközben azonban háború tört ki Vitéz Boleszló len-

²⁶ Brunonis vita quinque fratrum 2. cap. 719–720., VOIGT 1907. 64.

²⁷ Uo 2–4. cap. 720–721. VOIGT 1907. 68. 386–390. KÜRBI, BRYIDA: Purpuræ passionis aureus finis. Querfurti Brúnó és az öt vértanú testvér. In Wiczorek, Alfried – Hinz, Hans-Martin (szerk.): *Európa közepe 1000 körül*. Stuttgart, 2000. 317–321., 319.

²⁸ VOIGT 1907. 68.

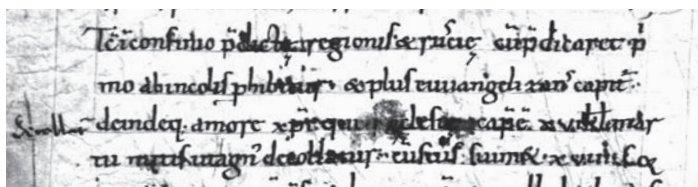
²⁹ Vita quinque fratrum 10. cap. 726. „Romam veni, ubi ab ore apostolici papæ euangelizandi licentiam impetravi.” VOIGT 1907. 401.

³⁰ Fehér gyapjúszalag, amit vállra helyezve viselnek. Négy fekete kereszt van rajta. A körszalaghoz elől és hátul rövidebb szalagrészek kapcsolódnak, azokon is egy-egy kereszt van. A keleti egyházban minden püspök, nyugaton az érsekek viselik. ERDŐ PÉTER: Pallium. In *Magyar katolikus lexikon*. X. Budapest, 2005. 471.

³¹ FRITZE 1981. 234. Lásd alább. VOIGT 1907. 73–74.

³² Vita quinque fratrum 10. cap. 726. „Romam veni, ubi ab ore apostolici papæ euangelizandi licentiam impetravi. Et post multos labores de grandia via maris et terræ Reinesbuch veni, quæ antiquo nomine vocabatur Radix-bona.” VOIGT 1907. 401.

³³ VOIGT 1907. 75–76. Damiani 27. cap.

Thietmar krónikájának híradása Brúnó haláláról ❖ <http://www.mgh-bibliothek.de/etc/thietmagn/thietmar138b.jpg>

deket és Jánost többé nem láthatta viszont. Őket néhány évvel később, 1003-ban rablók gyilkolták meg három lengyel társukkal együtt.

Brúnó saját beszámolója szerint hajóval indult a „keleti részek” felé, hogy a fekete magyarokat térítse. Arról lehet szó, hogy Regensburgból a Dunán hajózva jött Magyarországra. Megjegyzi, hogy kedvezőtlen munkával és beteg (gyenge?) vállal kezdte hozzájuk vinni az Evangéliumot.³⁵ Szent István király nagyobbik legendája beszámol egy bizonyos Bonifácról, akit Aszkrik tanítványának nevez. A legenda szerint őt rendelték Aszkrik helyébe apátnak. Bonifácot Magyarország „alsó részeibe” küldte ígét hirdetni a király, és ott kard sebesítette meg a nyakán. A legenda szerint „...bár élt még egy darabig, nem vesztette el a vértanúságot.”³⁶ Tudjuk, hogy Querfurti Brúnónak Bonifác volt a szerzetesi neve. Ha figyelembe vesszük saját beszámolóját, miszerint beteg vállal térített, valószínűsíthetjük, hogy a magyar legendában is Brúnó ígehirdető vállalkozásáról olvashatunk. A legenda később a Vas-hegyi apátság alapítójának nevezi Aszkrikot. A Vas-hegynél (Zengő) alakult meg a pécsváradi apátság. Szent István legendája szerint Aszkrik utóda Bonifác volt az apáti tisztségben. A pécsváradi monostort később alapíthatták, mint amikor Brúnó Magyarországon tartózkodott. A legenda mindenesetre megőrizhette Brúnó-Bonifác dél-dunántúli működésének emlékét.³⁷

Brúnó utazásainak története forrásdarabokból állítható össze, mint egy mozaik. Különböző kutatók a mozaikdarabokat különféleképpen illesztik össze. Az egyik magyarázat szerint Brúnó kétszer is eljutott Magyarországra. Ha emellett a változat mellett vagyunk, a két út eseményeit nem könnyű egymástól elválasztani.³⁸ Brúnó magyarországi térítése mindenesetre nem járt

gyel fejedelem és II. Henrik német király között, így Brúnó változtatott útitervén. Később különböző értelmezések születtek arról, hogy merre indult, az egyik szerint 1003-ban Magyarországra érkezett.³⁴ Bene-

³⁴ Voigt szerint (VOIGT 1907. 100.). Mieysztowicz tagadja ennek az első magyarországi útnak a megtörténtét. A. Mieysztowicz: *Szkice o świętym Brunie-Bonifacym. Sacrum Poloniae Millennium V.* Roma, 1958. 445–501. 469ff. Idézi FRITZE 1981. 234.

³⁵ Vita quinque fratrum 10. cap. 726. „Nigris Ungris, quo tunc versus in partes orientis navim conscendi, sinistro opere et infirmo humero euangelium portare cepi” Voigt 1907. 78. 401. Regensburgi Arnold szintén a Dunán hajózva jutott el Regensburgból Esztergomba. Voigt szerint Ajtony népet kell a fekete magyarokon érteni. Voigt 1907. 102.

³⁶ Szent István király nagyobbik legendája. 7. cap. Ford Kisdi Klára. In ÁKÍF. 279. Az 1515-ből való Halberstadi breviárium szerint Brúnó két évet töltött Magyarországon, templomokat alapított, erősítette az egyházszervezetet. Amikor egy részint keresztény, részint pogány városban szónokolt, az ottani előkelők bortal agyon akarták verni, de Brúnó csodálatos módon megmenekült. Támadoi ezután megtértek. A breviárium szerint a város neve Prago volt. Voigt szerint kizárható, hogy a cseh Prágával keverték volna össze, szerinte itt Brassórol lehet szó. Voigt 1907. 100. 277. 417. j. Breviario Halberstadensi a. 1515. Újból kiadta A. Kolberg, in *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*, VIII, 1 (1884) p. 106–108. Idézi KAUFFMANN i. m.

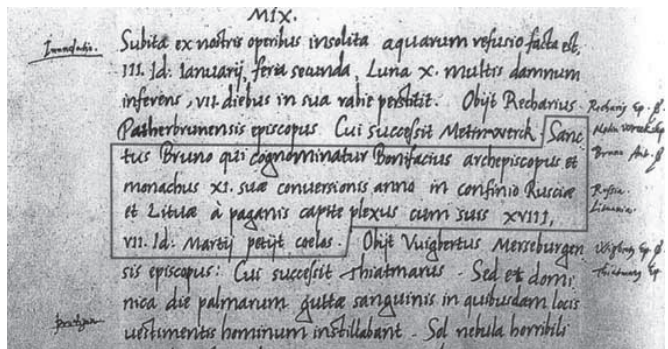
³⁷ Thoroczkay Szent István király nagyobbik legendájához írt jegyzetek. ÁKÍF 279. 977. jegyzet; 280. 979. jegyzet; KRISTÓ GYULA: A fekete magyarok és a pécsi püspökség alapítása. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae*. Acta Historica. 82. tom. 1985.. 11–17. A pécsváradi apátságot hamis alapítólevele szerint 1015-ben alapították, a Pozsonyi Évkönyv szerint 1037-ben. KRISTÓ 15.

³⁸ VOIGT 1907. 277. 416. j.

nagy eredménnyel.

Hősünk egy későbbi levelében beszámol arról, hogy Magyarországon találkozott Brúnó püspökkel, Henrik király testvérel. Elképzelhető, hogy ez a találkozás 1004-ben következett be, de látni fogjuk, hogy más elmélet is felépíthető.³⁹

Querfurti Brúnót 1004-ben már Szászországban találjuk. Thietmar beszámolója szerint Szászországba, Merseburg városába ment, és a pápa engedélyével kérte II. Henrik királytól a püspöki méltóságot. A király parancsára Magdeburg érseke, Tagino püspökké szentelte Brúnót. A palliumot is megkapta Tagino kezéből, amit Brúnó magával hozott.⁴⁰ Abból a megfigyelésből, hogy Brúnó palliumot hozott magával, arra következtethetünk, hogy Szilveszter pápától már 1002-ben megkapta az érseki jelvényt, és ezt most adták át neki.⁴¹ A halberstadti püspökök története szerint Brúnó németországi tartózkodása során még visszatért szülőhelyére, Querfurtba.⁴² Itt megalapította a vártemplomot.⁴³ Brúnó Querfurtban írhatta meg Adalbertről

Quedlinburgi évkönyv híradás Brúnó haláláról ✦ http://en.wikipedia.org/wiki/File:Lietuvos_vardas._The_first_name_of_Lithuania_in_writing_1009.jpg

³⁹ VOIGT 1907. 85. Querfurti Brúnó 1008/1009 körül írt levelében beszámol arról, hogy Magyarországon találkozott Brúnó püspökkel, Henrik király testvérel. Ez a Brúnó részt vett abban a felkelésben, mely 1003-ban indult Henrik ellen. Miután a felkelést leverték, Brúnó, – Henrik testvére – előbb a lengyel Boleszlóhoz menekült (THIETMAR V. 32. V. 38.) majd Magyarországra jött (THIETMAR VI. 2., VOIGT 1907. 85.) testvérehez, Gizellához és sógorához, Szent István királyhoz. Amennyiben Querfurti Brúnó ekkor Magyarországon járt, mód nyílhatott arra, hogy a két Brúnó találkozzék egymással. Henrik király 1004 tavaszán, útban Itália felé megbocsátott testvérenek, később kinevezte Augsburg püspökévé (THIETMAR VI. 3.). Querfurti Brúnó Voigt elmélete szerint később is járt Magyarországon, valószínűleg ekkor újra találkozott a király testvérel, aki ekkor már püspök volt. Lásd alább.

⁴⁰ THIETMAR VI. 94. regnante tunc secundo Dei gratia Heinrico, ad Mersburg veniens benedictionem cum licentia domni papæ episcopalem ab eo peciit et eius iussione ab archiepiscopo Taginone consecrationem et, quod ipse detulit hunc, pallium ibidem suscepit.

A merseburgi püspökséget II. Henrik 1004-ben alapította újra. A püspökséget 1004. februárjában káplánjának, Wigbertnek adta („Convocansque ad se omnes regni primates dedit episcopatum sanctæ Merseburgensis æclesiæ cuidam capellano suimet nomine Wigberto cum archiantistis baculo Taginonis...” THIETMAR VI. 1.). Wigbertet Thietmar szerint itallal megmérgezték, nem kevesebb, mint 10 évig szenvedett tőle (VI. 37.). 1009. márciusában halt meg (TRILLMICH 285. 133. jegyzet.)

⁴¹ A szentelésre valószínűleg augusztus 21-én került sor. Egy merseburgi feljegyzésben ugyanis ez áll az augusztus 21-i dátum mellett: Brúnó, püspök és vértanú. A dátum aligha vonatkozhat Brúnó halálának idejére, hisz erről Merseburgban mást tudtak. Valószínűleg a püspökké szentelés volt aug. 21-én. VOIGT 1907. 85.

⁴² Gesta episcoporum Halberstadensium. MGH SS 23. 89–90. (Hozzáférés: 2009. 03.14. 21.35.) Meglehet, anyja ekkor már nem élt. Brúnó talán ekkor javasolta apjának, hogy legyen szerzetes. VOIGT 1907. 86.

⁴³ A quedlinburgi vártemplom alapításának története számol be erről, Brúnó szenvedéstörténetére hivatkozva. A halberstadti püspökök története szerzetesközösség alapításáról, ill. megnöveléséről szól. „Tandem de patrimonio suo facto et ditato satis decenter monachorum collegio...” Gesta episcoporum Halberstadensium 90. VOIGT 1907. 88.

⁴⁴ VOIGT 1907. 82., 96–97. Azután kezdhetette el, hogy 1004 augusztusában felszentelték, és azután fejezhette be, hogy II. Henrik hazatért csehországi hadjárataról (1004. november). VOIGT 1907. 96.

szóló életrajzának első, hosszabb változatát. Magyarországi útja során Brúnó találkozhatott Adalbert személyes ismerőseivel: Radlával és Aszkrikkel. Ötölük is nyerhetett olyan ismereteket, melyeket az életrajzban felhasználhatott.⁴⁴

Szászországból – Voigt elmélete szerint – hősünk újra felkerekedett, és ismét Magyarországra utazott. Ez a magyarországi tartózkodás 1004 vége vagy 1005 tavasza és 1008 eleje között történhetett.⁴⁵ Ahogy azonban fentebb jeleztem, van, aki másképp rakja össze a források mozaikdarabkáit. Voigt véleményétől eltérő nézet szerint Brúnó mindössze egyszer járt Magyarországon. Németországból előbb Lengyelországba utazott, 1005–1006-ban itt időzött, és csak ezután jött Magyarországra.⁴⁶ A hittérítő 1008-ban, vagy 1009-ben, II. Henrikhez írt levelében beszámol arról, hogy Magyarországon beszélt Henrik király testvérével, Brúnóval. Henrik testvérét püspökként emlegeti.⁴⁷ A hittérítő tőle tudta meg, hogy a király aggódik érte: azt hiszi, el akarja magát pusztítani.⁴⁸ A találkozás akkor mehetett végbe, amikor Henrik testvére már birtokolta az augsburgi püspökséget. Az augsburgi püspökség pedig 1006. aug. 14-én üresedett meg.⁴⁹ Eszerint Querfurti Brúnó második magyarországi tartózkodása során találkozhatott a király testvérével, és erről a találkozásról ír a levelében. Elképzelhető, hogy Henrik testvére, az augsburgi püspök követként járt ekkor Magyarországon, és így találkozhatott a hittérítő Brúnóval.⁵⁰ Hősünkben valószínűleg itt érlelődött meg a gondolat, hogy elmegy a besenyők közé. Talán a besenyők nyelvvel megismerkedett Magyarországon.⁵¹ Újabb térítő útjáról is abban a levélben számol be, amit II. Henrik német királyhoz írt. Magyarországon eltöltött idejét itt hiábavalónak mondja. Azzal a szándékkal hagyja el hazánkat, hogy a besenyők közé menjen téríteni. Ha vannak is bizonytalanságok Brúnó életének időrendjében, a levél tanúság mellett, hogy Magyarországon tartózkodott, mielőtt a besenyőkhöz készült.⁵²

Magyarországot elhagyva nem közvetlenül besenyők földjére vezetett az útja, hanem előbb útba ejtette a Kijevi Rusz Birodalmat, Vlagyimir fejedelem udvarát. Nem nevezi néven a rusz fejedelmet, csupán *senior Ruzorum*, ruszok fejedelmeként emlegeti, azonban minden bizonyosan Nagy Vlagyimirról van itt szó. Brúnónak az volt a szándéka, hogy a besenyők közé megy hirdetni az Evangéliumot. Vlagyimir próbálta őt visszatartani a veszélyes vállalkozástól. Végül is elindultak a határ felé. Két napig tartott az út, amíg elérték a megerősített határvonalat. A

⁴⁵ VOIGT 1907. 99. Voigt szerint ekkor már eljutott Brúnóhoz a lengyelországi remetetestvérek halálának híre, ezért ideiglenesen ejtette a lengyelországi utazás tervét.

⁴⁶ Mieystowicz 447ff. Idéti FRITZE 1981. 234. Lásd még KÜRBS 318. Álláspontja szerint 1006-ban, első lengyelországi látogatása lakalmával írta meg a Vita Quinque Fratrum Eremitarum c. művét.

⁴⁷ Brúnó levele II. Henrikhez. In Györffy, Georgius (ed.): *Diplomata Hungariae Antiquissima* Vol. I. 1000–1131. Budapestini 1992. 7. [1009] „Frater vester optime carus episcopus Bruno” 44–45.

⁴⁸ Brúnó levele. *Diplomata Hungariae*. 45.

⁴⁹ VOIGT 1907. 103.

⁵⁰ VOIGT 1907. 100–101. 104. Az augsburgi püspöknek talán az volt a feladata, hogy a magyar királyt a német uralkodó szövetségébe vonja a lengyel Vitéz Boleszlóval szemben. Az augsburgi Brúnó 1007 őszén, Boleszló sikerei után jöhetett Magyarországra.

⁵¹ Alexander von Hilferding 183. Zeitschrift für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft. Galamb György: Megjegyzések Querfurti Brúnó besenyők közötti térítési kísérletéhez. In: A Kárpát-medence és a steppe. Szerk. Márton Alfréd. Budapest 2001. 180–185. 182.

⁵² Brúnó levele. *Diplomata Hungariae*. 45. „...quod ubi diu frustra sedimus, Ungros dimisimus et ad omnium crudelissimos Pezenegos viam arripuimus.”

⁵³ Brúnó levele. *Diplomata Hungariae*. 45. „Petre, amas me? Pasce oves meas!”

⁵⁴ KOSZTA LÁSZLÓ: A pécsi püspökség Szent Péter patrociniuma. In Vajda Zoltán (szerk.): *Bölcsészmuhely 2006*. Szeged, 2007. 61–64. 64. A besenyők közti térítést hozza fel példaként arra, „mennyre szoroson kapcsolódott Querfurti Brúnó térítése Szent Péterhez.”

fejedelem és kísérete az egyik, Brúnó és csapata egy másik dombon foglaltak helyet. Közben ezt énekelték: Péter, szeretesz engem? Legeltesd juhaimat!⁵⁵ Szent Péter tisztelete végigvonul Brúnó levelén.⁵⁴ Mint térítő érsek, a pápa megbízottjaként tevékenykedik, nem pedig világi uralkodók szolgálatában. A rusz fejedelem itt újfent kérte Brúnót, hogy ne lépje át a határt, és ne vesse oda fiatal életét. Ok nélkül kellene megizlelnie a *halál keserűségét*. Brúnó azonban szenvedélyesen így szól: „Úgy nyissa meg neked az Isten a Paradicsomot, ahogy te megnyitottad nekünk az utat a pogányok felé!”⁵⁵ Vlagyimir végül is átengedte Brúnót és kíséreit a határon. Brúnó beszámolója szerint a határon való átlépés harmadik napján érték őket először besenyő támadások. Ezek szerint két napon keresztül lakatlan területen vonultak. Eszerint a besenyő szállásokat is egyfajta gyepűövezet vette körül. A harmadik napon reggel, délben és délután megtámadták a hittérítők csapatát, és meg akarták őket ölni. Brúnó nem részletezi, hogyan, de csodálatos módon megmenekültek.⁵⁶ Végül eljutottak egy besenyő szállásra. Ott megostorozták őket, és kivont kardokkal rémisztgették a hittérítő csapatot. Végül a vezetők elé járulhattak, akik engedélyezték térítő munkájukat. Brúnó saját beszámolója szerint harminc besenyőt tudott megtéríteni. Ezen felül elérte, hogy a besenyők békét kössenek a rusz fejedelemmel. A rusz uralkodó fiát adta a besenyőknek kezesül, akit egy felszentelt püspökkel küldtek a besenyők közé. Brúnó ezután Lengyelországba távozott.⁵⁷ Szerzetestársait, Benedeket és Jánost ekkor már nem találta életben. 1003-ban rablók gyilkolták meg őket három lengyel társukkal együtt.

Brúnó Lengyelországból írta meg azt a levelét II. Henrik királynak, melyben a magyarok közt végzett térítő kísérletéről és a besenyők közt végzett munkáról is beszámolt. Levelében bírálja a német királyt, amiért az a pogány *liuticsok*kal szövetkezik a keresztény lengyel uralkodó, Boleszló ellen. A *liutics* pogány szláv törzsszövetség volt az Elba és az Odera között. (Az idők múlását szépen szemlélteti, hogy ma ez a terület német városoknak ad otthont.) A *liutics* név jelentése valószínűleg az, hogy vad. Ezzel is a kereszténység, és német világ elleni ellenszenvüket juttathatták kifejezésre. Brúnó a pogányokkal való szövetkezés helyett azt javasolja Henriknek, hogy Boleszlóval kellene összefognia, hogy a *liuticsok*at keresztény hitre kényszerítsék. Lengyelországi tartózkodása során írta meg Brúnó az Öt remetetestvér életéről szóló művét is, melyben emléket állít a meggyilkolt Benedeknek, Jánosnak és három lengyel társuknak: Máténak és Izsáknak, akik vértestvérek voltak, és Krisztiánnak, a szakácsuknak. Újabb vélemény szerint ez az életrajz már 1006-ban elkészült. 1008 táján készülhetett Adalbertről írt életrajzának második, rövidebb változata.⁵⁸ Ebben a változatban már több magyar vonatkozású részt is találunk. Brúnó itt Lengyelországban is újabb hittérítői vállalkozásokat tervezett. Egyik társát Svédországba küldte, mint térítő püspököt, maga pedig 18 kísérőjével együtt a poroszok földjére indult. Ez a vállalkozás bizonyult utolsó térítő útjának.

Brúnó utolsó térítő útját ellentmondásosan írják le a források. Vegyük számba, mely szö-

⁵⁵ Brúnó levele. *Diplomata Hungariæ*. 45. „Aperiat tibi Deus paradysum, sicut nobis aperuisti viam ad paganos!” VOIGT 1907. 106.

⁵⁶ Brúnó levele. *Diplomata Hungariæ*. 45. „sic dixit Deus et dux noster Petrus – miserabili signo exivimus.” Voigt szerint az imádkozó hittérítőkről azt hitték, hogy varázsolnak, és fel akarták őket áldozni. A sorsvetés során azonban megmenekültek. VOIGT 1907. 107. A sorsvetéssel kapcsolatban a *liuticsok* emberáldozatait és a sorsolás szokását hozza fel példaként. 280. 439. j. Thietmar írja le, hogy a *liuticsok* sorsvetéssel döntenek kérdéses esetekben, és megemlíti az emberáldozataikat. THIETMAR VI. 23–25. A *liuticsok*nál meglevő szokás azonban nem igazolja, hogy a besenyők is ilyen szokást követtek volna.

⁵⁷ GALAMB 183–185., VOIGT 1907. 108–109., Brúnó levele. *Diplomata Hungariæ*. 45–46.

⁵⁸ VOIGT 1907. 115–116.

Querfurti Brúnó halálának hagyomány szerinti helyszínén – Giżycko (német nevén Lützen) városa – kereszt emlékeztet a vértanúra ❖ http://en.wikipedia.org/wiki/File:Bruno_of_Querfurt_Cross_in_Giżycko.jpg

vegekre támaszkodhatunk. A német források közt szerepel Thietmar, merseburgi püspök híradása, valamint a Quedlinburgi évkönyv. Ott van továbbá Wibert (Wipert) szövege, aki azt állítja magáról, hogy Brúnó társai közé tartozott. A fentiekben kívül Petrus Damiani számol be a szász térítő haláláról, valamint a franciaországi Chabannes-i Adémar. Lás-

suk, mit árulnak el ezek a szövegek hősünk haláláról.

Thietmar szerint Poroszország és a Rusz határvidékén fejezték le Brúnót tizennyolc társával együtt az ottani lakosok. Thietmar a halál évét Brúnó *megtérésének* (conversio), tehát szerzetesrendbe való belépésének 12. évére teszi, a hittérítők halálának napja pedig szerinte február 14-én volt. A vértanúk teste egy ideig temetetlenül feküdt, míg Boleszló tudomást nem szerzett erről, és kiváltotta a földi maradványokat.⁵⁹

A Quedlinburgi évkönyv szerint Brúnót Litvánia és a Rusz határán ölték meg március 9-én.⁶⁰ Ez a forrás is 18 társával együtt említi Brúnót. Itt azonban arról van szó, hogy megtérésének 11. évében ölték meg a térítő érseket. A Quedlinburgi évkönyv híradása Brúnó haláláról egyébként Litvánia első írásos említése. Thietmar, aki február 14-re teszi Brúnóék halálának napját, valószínűleg összetévesztette azt egy másik Brúnó, Verden püspöke halálának dátumával.⁶¹

Fentebb említettem Wibertet, aki magát Brúnó kísérőjének nevezi. Ő részletesebben beszél el Brúnóék vértanúságának körülményeit. Az országot, ahová téríteni mennek, Poroszországnak (Pruscia) nevezi. Felsorolja Brúnó káplánjainak nevét is: Tiemius, Aicus, Hezichus, Apichus és saját maga, a túlélő: Wibert. A térítők eljutottak Nethimer királyhoz (*rex*), ott misét mutattak be, és prédikáltak. Majd Brúnó megsemmisítette a pogány nép bálványait. A király erre megparancsolta, hogy a színe előtt vessék tűzbe a püspököt. Ha elég, megismerik tanításának hitványságát, ha nem, hinni fognak neki. Brúnó püspöki díszben ült a tűzben, miközben káplánjai zsoldárt

⁵⁹ THIETMAR VI. 95. „Tunc in confinio predicto regionis et Rusciae cum predicaret, primo ab incolis prohibetur, et plus euangelizans capitur deinde amore Christi, qui aeclesiae caput est, XVI. Kal. Martii mitis ut agni decollatur cum sociis suimet XVIII. Corpora tot martirum insepulta iacerunt, quoad Bolizlavus id comperiens eadem mercatur ac domui suae futurum acquisivit solatium.” Voigt szerint Brúnó szerzetbe lépésének 11. évében halt meg. Voigt 1907. 128. A merseburgi püspök átugorja Brúnónak a magyarok és a besenyők között tett térítő útját. Csak általánosságban beszél róla, hogy lelke hasznára messzi, nagy út fáradságát vállalta magára. Thietmar VI. 94.

⁶⁰ Annales Quedlinburgenses 1009. „Sanctus Bruno, qui cognominatur Bonifacius, archiepiscopus et monachus, 11. suae conversionis anno in confinio Rusciae et Lituae a paganis capite plexus, cum suis 18, 7.” Id. Martii petiit coelos. Pertz, G. H. (ed.): MGH Scriptores III. Hannoverae, 1834. Unveränderter Nachdruck Stuttgart 1987. 80.

⁶¹ THIETMAR VI. 95. III. 6. Ennek a Brúnó püspöknek (a verdeninek) a halálát március 9-re (VII. Id. Marcii) teszi. Verdeni Brúnó február 14-én vagy április 27-én halt meg. TRILLMICH 25. j. 314. j.

⁶² Wibert. In Vita S. Adalberti episcopi, előszó. MGH SS: IV. Ed. G. H. Pertz. Hannoverae 1861. 579–580. www.dmgh.de (2009. júli. 1. 19: 3:6) Lásd még MPH. I. Voigt 1907. 132. Kürbis: 318. Wibert (Wipert) művének kézírata a Tegernsee kolostorából való, Bayerische Staatsbibliothek München tulajdona.

énekeltek. Miután a hős hithirdető kiállta a tűzpróbát, a király háromszáz férfival együtt megkeresztelkedett. Annak a földnek a fejedelme (*dux*) azonban lefejeztette Brúnót, fölalkasztatta a káplánokat, az elbeszélőt, Wibertet pedig megvakította. Később sok csodajel történt Brúnó holtteste fölött, ami fölé monostort építettek. Sírjuk fölött csodajelek történtek.⁶² Felmerülhet egy olyan vélemény, hogy ezt a beszámolót egy csaló írta, hogy koldulhasson vele. Nem téveszthetjük azonban szem elől, hogy a korabeli emberek nem találtak benne semmi hihetlent.⁶³

Petrus Damiani Szent Romualdról szóló életrajzában szintén részletesen leírja a hittérítő vértanúhalálát. Damiani Brúnót Bonifác néven szerepelteti, és nem ejt szót a társairól. Bonifác a pogányok közé érve prédikálni kezdett nekik. Azok azonban féltek, hiszen Adalbert vértanúsága után is csodajelek történtek, és a szlávok népe ezt követően megtért. A pogányok tehát nem akarták megölni a hittérítőt, hanem életben hagyták. Amikor Bonifác a ruszok királya elé jutott, mocskos ruhában és mezítláb, a király azt gondolta róla, hogy csak pénzt akar. Bonifác ekkor a szállásán átöltözött püspöki díszbe, és így ment vissza a királyhoz. Az uralkodó ekkor azt vetette a szemére, hogy nem ismeri az igazságot, és tűzpróbának vetette alá a hittérítőt: két égő faállvány közt kellett elhaladnia. A püspök miseruhát vett magára, szentelt vizet hintett a tűzbe és tömjént szórt bele, majd sértetlenül kiállta a tűzpróbát. Ezután egész nép sokasága megkeresztelkedett Bonifácnál egy tó vizében. A király Bonifác távollétében megölette fivérét, aki vele élt, és nem akart kereszténnyé lenni. Volt azonban egy másik testvére is, aki már tőle külön uralkodott. Bonifác felkereste a királynak ezt a fivérét. Az nem akarta meghallgatni a hittérítő szavait, és lefejeztette Bonifácot. Ezután újabb csodaszerű történetet olvashatunk: a gyilkos uralkodó megvakult, kísérői pedig megbénultak. A megkeresztelkedett király értesülésén Bonifác haláláról elhatározta, hogy megbosszulja a hittérítőt, és megöleti gyilkos testvérét. Amikor azonban a tett színhelyére ér, látta, hogy a gyilkosok meg vannak merevedve, mint a kövek. A király és emberei imádkoztak a gyilkosokért, mire azok visszanyerték egészségüket. Bűnbánatot gyakoroltak, megkeresztelkedtek és templomot emeltek a vértanú teste fölé.⁶⁴

⁶³ VOIGT 1907. 132. A poroszoknak nem voltak bálványaik. Wibert szövegében amulettekről, csodatevő, védelmező tárgyakról lehet szó. Wibert csak öt kísérőről ír, más forrás 18-ról. Lehet, hogy Wibert azokat említi, akik Németországból követték Brúnót, de lehet, hogy Wibert kifejezetten csak a káplánokat említi. Lehettek köztük megtért pogányok is. VOIGT 1907. 132.

⁶⁴ Damiani 27. cap. 851. VOIGT 1907. 129–130. Voigt szerint, amikor Damiani elbeszéli Bonifác/Brúnó és a rusz király találkozását, akkor Brúnó és Vlagyimir rusz fejedelem találkozásának történetét vetíti későbbi időpontba. Brúnó, amikor Vlagyimirnél járt, beszélgetéseket folytathatott a rusz fejedelemmel vallási témákról, és ezen beszélgetések híre vezetett oda, hogy Damiani Brúnónak a ruszok közt folytatott hittérítéséről ír. Voigt arra is figyelmeztet, hogy Damiani elbeszélésében a hittérítő átöltözik egy vendégházban. Ilyen vendégház Kijevben bőven lehetett, a Balti-tenger vidékén kevésbé. VOIGT 1907. 106. 130. Voigt valószínűnek tartja, hogy a pogányok eleinte nem bántották Brúnót, Adalbertre emlékezve, esetleg azért, mert nem akartak összeütközést a lengyel fejedelemmel. Damiani elbeszélése ezenfelül ráillik a porosz, sudau (v. litván) törzsi szokásra, miszerint az idősebb fivér felsőbbsege alatt a fiatalabbak vagy a törzsi várban, vagy mellékvárakban laknak. Voigt szerint a megtért királyt elűzhetette az ő pogány testvére. Lehetséges, hogy visszasett a pogányságba. Damjának az a megjegyzése, hogy a király át akarja adni országát a fiának, és Brúnót akarja követni, szintén emellett szól, hogy a megtért király Brúnó halála után elhagyta az országát. Később talán abban a templomban/kolostorban élhetett, amit Boleszló alapított Brúnó sírja fölé. VOIGT 1907. 130–131. Brúnó társai közül talán volt, voltak, akik túléltek a többiek halálát. Ilyen a magát Wibertnek nevező szerző. Rajta kívül lehetnek olyan megtért pogányok, akik a hittérítők halála után elhagyták az országot. Tőlük származhatnak a hírek Brúnó utolsó téréítő útjáról. VOIGT 1907. 132. Ian Wood szerint is téved Damján, amikor Brúnót a ruszok királyával találkoztatja, hisz Vlagyimir akkor már keresztény volt, és Brúnó nem rusz földön halt meg. Damján szövegében Wood szerint is összekeveredik Russia és Prussia. WOOD 239.

Figyelmet érdemel az a fordulat, hogy Bonifácnak két égő faállvány között kellett elhaladnia. Erről eszünkbe juthat a 13. századi követ, Plano Carpini jelentése. Carpini a pápa megbízásából utazott Batu kánhoz 1247-ben. Beszámolója szerint a tatároknál szokásban volt, hogy tűz segítségével tisztító szertartást hajtanak végre: Plano Carpininak és követársainak két tűz között kellett elhaladniuk, mielőtt Batu kán elé járultak.⁶⁵ Damiani elbeszélésében azonban a tűzrakások közti elhaladás nem tisztító szertartásként jelenik meg, hanem tűzpróbaként.

Chabannesi Adémar franciaországi szerzetes is beszámol Brúnó haláláról. Adémar azonban zavarosan adja elő az eseményeket: Brúnót a császár testvérének, és augsburgi püspöknek nevezi. Elbeszélése szerint Brúnó kereszteli meg a Gouz nevű magyar királyt és fiát, akik a keresztségben mindketten az István nevet nyerték. Adémar szerint Brúnó a *Pincenantes* nevű nép között kezdett prédikálni, és ők ölték meg a hittérítőt. Holttestét a ruszok népe váltotta ki (*Russorum gens*), és Russiában monostort emeltek a tiszteletére.⁶⁶ Az Adémar által *Pincenatinak* nevezett nép minden bizonnyal a besenyő. Adémar szerint Adalbert is a besenyők földjén (provinciam *Pincenatorum*) halt vértanúhalált, így valószínű, hogy a franciaországi szerző összekeveri a besenyők népét a poroszokkal. Adémar szövegében valószínűleg három Brúnó alakja keveredik: az egyik az a Prunwart, Sankt Gallen-i szerzetes, aki a Sankt Gallen-i halottaskönyv szerint megkeresztelte a magyar királyt. A másik Brúnó II. Henrik német király testvére lehet, aki valóban augsburgi püspök volt. A harmadik Brúnó hősiünk, Querfurti Brúnó, aki valóban tett térítési kísérletet Magyarországon, a fekete magyarok közt, és a keleti területeken halt vértanúhalált.⁶⁷

Ha a Brúnó haláláról szóló szövegeket összehasonlítjuk, a következőkre figyelhetünk fel. A szász Thietmar szerint Brúnót és társait a porosz–rusz határon ölték meg; a szintén szászországi Quedlinburgi évkönyv szerint a Litvánia és a Rusz határán; a Bajorországban fennmaradt Wibert szövegében a poroszoknál; az itáliai Petrus Damiani alapján azt mondhatjuk, hogy a ruszok között.⁶⁸ A források értelmezései eltérhetnek egymástól. Voigt német történész szerint Brúnót és társait a sudau nevű balti törzs tagjai gyilkolták meg: az ő lakhelyük Litvánia és a Rusz közé esett, ugyanakkor a porosz területek és Rusz közé is, továbbá Lengyelországgal is szomszédos volt.⁶⁹ Holttestüket Voigt szerint Boleszló a porosz–sudau, ill. lengyel–sudau határ közelében temettette el, nem messze haláluk színhelyétől.⁷⁰ Baronas, litván történész hitelt ad Petrus Damiani azon híradásának, hogy Brúnó a rusz fejedelem elé kerül az utolsó útján. Ezt a fejedelmet azonban nem tartja azonosnak sem a kijevi fejedelemmel, sem valamely balti uralkodóval. A rusz szót skandinávokra volt szokás használni. A skandináv területekről a Kijevben meggyökeresedett Rurikokon kívül más előkelők is érkeztek a balti térségbe (Polotski Rogvolod, Tury). Talán hozzájuk hasonló lehetett a Damiani szövegében szereplő rusz fejedelem.⁷¹

Honnan szerezhették értesüléseiket a fent említett források szerzői? Bieniak, lengyel történész szerint Thietmar, a Quedlinburgi évkönyv szerzője, valamint a Brúnóról szóló, mára

⁶⁵ Plano Carpini úti jelentése 1247-ből. IX. 14. cap. 161. o. Lásd még III. 7. cap. 101. o. III. 15. cap. 107. o.

⁶⁶ Adémar 31. cap. 129–130.

⁶⁷ Makk Ferenc jegyzete. CHABANNES-I ADÉMAR: Az angoulême-i főpapok és grófok története. 164. 509. jegyz. In ÁKÍF; BARONAS 2008. 12.

⁶⁸ BIENIAK, JANUSZ: 'Wyprawa misyjna Brunona z Kwerfurtu a problem Selencji', Acta Baltico-Slavica 1969. tom. 6. 189–191. Bieniak szerint a Damjánnál szereplő Rusz romlott forma, helyesen Poroszországról volna szó. Idézi BARONAS 2008. 4.

⁶⁹ VOIGT 1907. 126–127. Brúnó maga is írja, hogy a poroszokhoz készült. A sudauokat azonban később poroszoknak is nevezték. VOIGT 1907. 127.

⁷⁰ VOIGT 1907. 128.

⁷¹ BARONAS 2008. 9. 18–19. 22. Baronas arra is rámutat, hogy a 12. századi Orosz Őskronika a litvánokat is azok közé a törzsek közé sorolja, melyek adót fizettek a rusz fejedelmeknek.

elveszett Liber Gestorum írója Lengyelországból értesültek Brúnó halálának körülményeiről: Walthard magdeburgi prépost ugyanis 1010-ben Boleszlóhoz utazott békétárgyalásra. Hazatérve híreket hozhatott magával. A szász források tehát a lengyel udvar véleményét tükrözik Brúnó vértanúságáról, és annak színhelyéről.⁷² Petrus Damiani a Szent Romuald köréhez tartozó remetétől szerezte ismereteit Brúnó utolsó térítő útjáról.⁷³ Maguk a remeték Baronas, litván történész szerint a ruszoktól nyerhették értesüléseiket.⁷⁴ Baronas úgy véli, hogy Chabannes-i Adémar értesülései szintén a ruszokig vezethetők vissza. A hír a ruszoktól Bizáncba jutott, onnan pedig Itálián át a dél-francia területre, ahol Adémar is tevékenykedett. Mindezt alátámasztja, hogy Adémar Brúnó halálának elbeszélése után egy görög püspöknek a ruszok közt végzett térítő tevékenységéről ejt szót.⁷⁵

Voigt szerint, amikor Damiani leírja Brúnó és a ruszok királyának találkozását, akkor Brúnó és Vlagyimir találkozásának történetét vetíti át Brúnó utolsó térítő útjára.⁷⁶ Az orosz Nazarenkonak a következő az elmélete: szerinte Damiani olyan történetet vetít Brúnó alakjára, mely harminc évvel Brúnó halála előtt esett meg: ez volna Jaropolk rusz fejedelem megtérésének története. Szvjatoszláv fia, Jaropolk (972–980) tényleg tartott kapcsolatot a németekkel, s tudni lehet róla, hogy megölte a fivérét, Oleget. Történetük hasonlít tehát a Damiani által elbeszélte történethez, melyben a megtérő rusz fejedelem megöleti hitetlen fivérét. Brúnó gyilkosának megtérés előtti vakságát Nazarenko Vlagyimir fejedelem megtérés előtti vakságával hasonlítja össze, amit az Orosz Őskronika beszél el. A Wibertnél szereplő Nethimer király neve Nazarenko szerint Vlagyimir nevének változata.⁷⁷

Elgondolkodtató kérdés, hol temették el Querfurti Brúnót. Thietmar szerint Boleszló, lengyel fejedelem váltotta ki a vértanú testét, Chabannes-i Adémar művében azt olvashatjuk, hogy a ruszok. Brygida Kürbis, lengyel kutató szerint Adalbert fivére, Radim-Gaudentius gnieznói érsek temettette el Brúnót a gnieznói székesegyházban.⁷⁸ Baronas litván történész rámutat arra,

⁷² BIENIAK 1969. 189–190. Bieniai szerint Boleszló terjeszkedő politikájának ismeretében állítható, hogy a porosz–rusz határ, illetve a rusz–litván határ ugyanazt jelenti. Bieniai szerint a lengyelek Litvániát és más balti törzseket Poroszország részének tekintették. BIENIAK 1969. 192–193. Idézi BARONAS 2008. 10–11. Azáltal, hogy a lengyel udvar Poroszország részének tekintette Litvániát, ugyanúgy igényt tarthatott a terület megtérítésére, ahogy Poroszország megtérítésére is. BARONAS 2008. 11.

⁷³ VOIGT 1907. 10., BIENIAK 1969. 189. Idézi BARONAS 2008. 11.

⁷⁴ BARONAS 2008. 11–12. A rusz kereszténység örömet érzett Brúnó vértanúsága fölött. Damján szövege szerint a lengyelországi remeték visszaautasítják Boleszló kérését, és nem hoznak számára koronát a pápától. Baronas szerint ez is arra utal, hogy Damiani lengyel közvetítés nélkül, közvetlenül a ruszoktól nyerte ismereteit. Damianinál az sem szerepel, hogy határvidéken halt volna meg Brúnó, ami pedig a szász szövegekben megvolt. BARONAS 2008. 11. Baronas szerint Vlagyimir is táplálhatott reményeket Brúnó utolsó térítő útjával kapcsolatban. Brúnó a ruszoktól értesülhetett a balti törzsek felől. BARONAS 2008. 11–12.

⁷⁵ BARONAS 2008. 12–13. Van olyan vélemény, miszerint Adémar egy német utazótól szerezte értesüléseit Brúnóról. A Brúnóról szóló hírek eszerint együtt érkezettek volna azokkal az értesülésekkel, melyeket Adémar III. Ottóról közöl. (Ademari Cabanensis chronicon, LXIX. Fross, 'Relacje Piotra Dmian', 373. Idézi BARONAS 2008. 13.) Baronas azonban rámutat arra, hogy a Brúnóról szóló német forrásokból hiányoznak a ruszokról szóló adatok. BARONAS 2008. 13.

⁷⁶ VOIGT 1907. 129–130. Lásd fent.

⁷⁷ NAZARENKO A. V.: *Drevniaia Rus*. Moszkva, 2001. 339–361. Idézi BARONAS 2008. 7. 8. Jaropolk követei jelen voltak 973 húsvétján I. Ottó császár udvarában, a quedlinburgi találkozón. Később II. Ottó is felvette vele a kapcsolatot: a tervek szerint Jaropolk feleségül vette volna I. Ottó unokáját, Rochlint. A házasság azonban Jaropolk halála (980) miatt nem valósult meg. Lásd FONT MÁRTA: *Oroszország, Ukrajna, Rusz*. Budapest – Pécs 1998. 36.

⁷⁸ KÜRBISS 318. Jellemzőnek mondja, hogy a szász papság nem kérte vissza Brúnó és társai földi maradványait.

hogy Lengyelországban nincs nyoma Brúnó sírjának, és helyi hagyományok sem alakultak ki vele kapcsolatban. Thietmar szerint mindössze a reményt fejezi ki, hogy Brúnó a jövőben közbenjár majd Boleszlóért és családjáért. Thietmar szavai így inkább azt fejezik ki, amire számítani lehetett, miután megszerzik a vértanú testét. Csak feltételezhető, hogy Boleszló és Vlagyimir egyaránt azt hitték: megszerezték Brúnó földi maradványait. Mindketten igényt támaszthattak azonban az ereklyék birtoklására.⁷⁹

További kérdés, vajon mért feledkezett meg az utókor annyira Querfurti Brúnóról? Hiszen Szent Adalbert halála után sokkal nagyobb megbecsülést kapott. Az orosz és lengyel forrásokban feledés takarja Brúnó alakját. Az orosz területen 1054 előtt, az egyházszakadást megelőzőleg jelen lehetett Brúnó tisztelete, utána azonban elhomályosult a szász térítő emléke. Brúnó nyugatról jött térítő volt, elképzelhető, hogy a szakadás után megszakadt a tisztelete.⁸⁰ De mi történhetett a lengyeleknél? Náluk egyedül a Krakői káptalani évkönyv említi meg röviden Brúnó püspök vértanúságát.⁸¹ Brúnó írásaiból tudjuk, hogy keményen bírálta a német uralkodókat: II. Ottót, III. Ottót és II. Henriket. Elképzelhető, hogy Vlagyimirral és Boleszlóval sem értett egyet mindenben, és ezt meg is mondta nekik. Nem világi fejedelem szolgálatában állt, hanem Szent Péterében. Brúnó a békés térítés híve volt, Boleszló inkább Nagy Károlyhoz hasonló elveket vallhatott a hittérítés során. Brúnó a német király és a pápa felé egyaránt figyelmet fordított. Amennyiben Brúnó a balti térségben sikeresen megtérített egy ottani uralkodót, ez ronthatta a Boleszlóval való kapcsolatát. Hiszen ha az ottani uralkodó a pápa által megbízott térítő kezéből veszi fel a keresztséget, a lengyel fejedelemnek nem lett volna rá jogalapja, hogy a térítés nevében meghódítsa azt a térséget.⁸²

Vajon mennyi idős lehetett Brúnó, amikor befejezte életét? Születésének dátumát nem ismerjük. Emlékezhünk rá, hogy amikor a rusz fejedelem megpróbálta visszatartani őt attól, hogy a besenyők közé menjen, így óvta őt: ne tedd kockára fiatal életedet! Brúnó tehát akkor, 1008 körül még fiatal volt, halála évében sem volt sokkal idősebb. Emlékezhünk rá, hogy Brúnó iskolatársa volt Merseburgi Thietmarnak. Thietmar ránk hagyta születésének idejét, 975. július 25-én született (esetleg 976-ban). Ha iskolatársak voltak, valószínűleg nem volt köztük nagy a korkülönbség. Brúnót 1004-ben szentelték püspökké. Az egyházi szabály szerint legalább harmincévesnek kellett lennie annak, akit püspökké szenteltek. Ebből lehet arra következtetni, hogy 974-ben születhetett.⁸³ Egyéb évszámok is felmerültek Brúnó születési éveként (978), az azonban állítható, hogy vértanúhalálakor még fiatal ember volt Brúnó.

⁷⁹ BARONAS 2008. 12. Van olyan vélemény, miszerint Gnieznóban temették el Brúnót, hisz példaképét, Adalbertet is ott helyezték nyugalomra. Miután a csehek 1037-ben, Břetislav vezetésével elfoglalták Gnieznót, Adalbert és az őt remete ereklyéit magukkal vitték Prágába. Brúnó testét azonban nem találták. Baronas ez alapján kétségre vonható, hogy Brúnót Lengyelországban temették el. Van olyan elképzelés, miszerint Mogilnában temették el Brúnót. Baronas azonban spekulatívnak tartja ezt az elméletet, hisz nem szólnak mellette írott források, és a régészeti emlékek ellentmondásosan értelmezhetők. BARONAS 2008. 14.

⁸⁰ BARONAS 2008. 13–14. Az 1040-es évekig, amikor Damján írt, még élhetett Brúnó tisztelete a rusz területen

⁸¹ BARONAS 2008. 14. MPH vol. 2. (Lwów, 1872.) 793. „Bruno episcopus martirizatus est.” Kürbis szerint Radim-Gaudentius jegyezte fel a gnieznói annalesben: „MIX Bruno episcopus martyrizatus est.” KÜRBIS 318.

⁸² BARONAS 2008. 14. Wenskus szerint is vita támadhatott Brúnó és Boleszló között Brúnó utolsó térítő útja kapcsán. WENSKUS 1956. 196–197. idézi BARONAS 2008. 14. Van, aki képtelenségnek tartja ezt, és Brúnónak a lengyel fejedelemmel való jó viszonyát hangsúlyozza. (BIENIAK 1969. 186. 18. j. idézi BARONAS 2008. 14.) Brúnó lelkes dicsérete Boleszlóról azonban nem jelenti azt, hogy Boleszló is hasonlóan vélekedett a szász térítőről.

⁸³ VOIGT 1907. 17., THIETMAR III. 6. Voigt 976-ra teszi Thietmar születését, Trillmich 975-re.

⁸⁴ THIETMAR VI. 95. „Pater autem predicti antistitis longe post infirmatus et, ut ipse mihi narravit, precepto filii monachicum suscepit habitum et XIII. Kal. Novembr. in pace quievit.”

Thietmar krónikájából arról is értesülünk, hogy a hős hittérítő apja túlélte fia halálát. Miután az apa, az idősebb Brúnó megbetegedett, fölvette a szerzetesi ruhát, és szerzetesként érte őt a halál. A beöltözésre fia buzdította őt, ahogy ezt Thietmarnak maga az apa mesélte.⁸⁴ Elképzelhető, hogy az idősebb Brúnó szerzetesként a lüneburgi Szent Mihály monostor apáti tiszttét is betöltötte.⁸⁵

Brúnó életét utóbb legendák is színesítették. A hagyomány szerint fivére, Gebhard nem tartotta tisztességes nőnek azt, aki ikreket szült. Gebhard felesége egy ízben egyszerre kilenc fiút hozott a világra. Az asszony félt a férjétől, ezért csak az egyik fiát tartotta meg, szolgálójának pedig parancsot adott, hogy a többi gyermeket fojtsa a tóba. A szolgáló üstbe (Kessel) tette a gyermekeket, és elindult, hogy végrehajtsa a kegyetlen parancsot. Közben Gebhard fivére, Szent Brúnó kiment a szabadba imádkozni. Egy kút előtt (amit Brúnó kútjának neveznek), találkozott a kosarat vivő asszonnyal. Mivel a kosárból hangok szűrődtek ki, megkérdezte a szolgálót, hogy mit visz a kosárban? Farkaskölyköket és kiskutyákat – hangzott a felelet. Brúnónak azonban gyanút fogott, mert a hangok nem kutyákra vallottak, és megvizsgálta a kosár tartalmát. Az ott talált gyermekeket megkeresztelte a kútnál, és mind a nyolcnak a Brúnó nevet adta. A szolgálónak meghagyta, úrnőjének mondja azt, hogy teljesítette a parancsot. Ő maga pedig a gyerekek közül kettőt-hármat egy közeli molnárra bízott, másokat pedig más környékbeli emberekre. Amikor elközelgett az idő, hogy Brúnó a poroszok földjére induljon, Brúnó felfedte a gyermekek titkát a fivérének. Gebhardnak meg kellett ígérnie, hogy megbocsát feleségének, és hogy az esetben Isten kegyelmét fogja látni. Brúnó a feleségnek is elmondta a történeteket, megbüntette, majd előhozatta a titokban neveltetett gyerekeket, mindet ugyanolyan ruhában. Az üstöt, melyben a szolgáló a gyermekeket a tó felé vitte, később a kastélykápolnában helyezték el. A hagyomány szerint az a fiú, akit Gebhard felesége eredetileg is meg akart tartani, Burkhard nevű, nagyapja lett a későbbi német császárnak, Lotharnak.⁸⁶ Megjegyzendő, hogy Lothar császár Gebhard Ida nevű lányától származott. A fenti legenda, az ikrek legendája sokfelé felbukkanó fordulat. Ehhez hasonló Lamissió története, a 8. századi Paulus Diaconus elbeszélésében. Lamissiót hat ikertestvérrel együtt anyja egy tóba dobta, és egy longobárd király mentette őt ki onnan. Utóbb nagy hős vált a fiúból.⁸⁷ A Welf család eredettörténete szintén hasonló a nyolc Brúnó legendájához. (A Welf kutyakölyköt jelent, ezzel a mondával magyarázta a néphit a Welfek eredetét.) Magyarországon Miczbán mondájaként ismerhetünk hasonló regét. Ez utóbbit Katona József is feldolgozta Bánk bán című színdarabjában.⁸⁸

Brúnó alakjához más legenda is kapcsolódik. Amikor elhagyta Querfurtot, hogy a poroszok térítésére induljon, egy mezőn az öszvére (vagy szamara) megmakacsolta magát, és nem akart továbbmenni. Brúnó arra kényszerült, hogy visszatérjen Querfurtba. Később elhatározta, hogy

⁸⁵ A lüneburgi Szent Mihály-monostor apátjainak névsorában másodikként szerepel Brúnó. A Merseburgi necrológiumban pedig *Brun conversus* szerepel. ALTHOFF 1984. 356.

⁸⁶ SPANGENBERG, CYRIACUS: *Querfurtische Chronica*. 1630. 134–137. <http://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:gvb:3:1-55064> [// 2008 digitalisiert von: Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt. Exemplar mit der Signatur: Pon Xa 3772 a] (Az interneten az 1630-as kiadás érhető el, a Grimm testvérek 1590-es kiadásra hivatkoznak.) Die acht Brunos. In *Deutsche Sagen*. Herausgegeben von den Brüdern Grimm. Frankfurt am Main, 1981. 577. cap. 272–274. Jacob und Wilhelm Grimm munkája az interneten is elérhető. *Deutsche Sagen*. Első kiadás Berlin, 1816/1818. Az interneten felhasznált szöveg a Hermann Grimm általi 3. kiadást követi, 1891-ből. *Die acht Brunos*. <http://www.zeno.org/Literatur/M/Grimm,+Jacob+und+Wilhelm/Sagen/Deutsche+Sagen/Zweiter+Band/577> (Hozzáférés: 2009.06.13. 16.47.30)

⁸⁷ PAULUS DIACONUS: *A longobárdok története*. Ford., jegyz.: Gombos F. Albin. Brassó, 1901. I. 15. 86–88.

⁸⁸ HELLER 1909. 65–73.; TOLNAI VILMOS: Katona József és Fessler. *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1918. 1–13.

mégis elmegy a poroszok közé. El is jutott közéljük, és általuk nyerte el a vértanúságot.⁸⁹ A mezőn, ahol Brúnó szamara megállt, utóbb kápolnát emeltek, és nagycsüdtörtökönként felajánlásokat tartottak. Évi vásár is kialakult ott, az úgynevezett Eselwiese.⁹⁰ A fenti két legendát Cyracus Spangenberg (1528–1604) német teológus és jogász őrizte meg *Querfurti Krónika* című művében. A Grimm testvérek is átvették ezeket a legendákat német mondagyűjteményükbe. A számról szóló elbeszélésnek a Halberstadti püspökök története őrizte meg legkorábbi változatát: eszerint, amikor Brúnó kivonult Querfurtból, szamarának lába nyomott hagyott a sziklában.⁹¹

Querfurti Brúnó mozgalmas életű alakja az első ezredforduló korának, akit a magyar közvélemény szinte teljesen elfeledett. Életét tanulmányozva emlékezetes a szenvedélyes lelkesedése, mely őt egyik országból a másikba vitte. Mivel Magyarországon is tevékenykedett, illő volt nekünk is megemlékezzünk halálának ezredik évfordulójáról. A rá való emlékezés ugyanakkor lehetőség arra, hogy közelebb hozza egymáshoz Európa, főképp Kelet-Közép-Európa számos népét. *

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ÁKÍF: KRISTÓ GYULA (szerk.): *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szeged, 1999.
- Annales Quedlinburgenses. In Pertz G. H. (ed.): *Monumenta Germaniae Historica*. (MGH) Scriptores III. Hannoverae, 1834. (Unveränderter Nachdruck Stuttgart 1987.)
- Althoff, Gerd: *Adels- und Königsfamilien im Spiegel ihrer Memorialüberlieferung*. Studien zum Totengedenken der Billunger und Ottonen. München, 1984.
- BARONAS, DARIUS: The year 1009: St Bruno of Querfurt between Poland and Rus'. *Journal of Medieval History*. 2008. 1. sz.
- Brúnó levele: Bonifatius (Bruno Querfurtiensis) archiepiscopus in terra infidelium Heinrico II regi Germaniae de missione sua in Europa Orientali et de conversione Nigrorum Hungarorum refert, simul regem ad componendam pacem cum Boleslao I duce Polonorum hortatur. (Továbbiakban: Brúnó levele II. Henrikhez) In Györffy, Georgius (ed.): *Diplomata Hungariae Antiquissima*. Vol. I. 1000–1131. Budapestini, 1992. 7. [1009] 44–48.
- CYRIACUS SPANGENBERG: *Querfurtische Chronica*. 1630. 134–137. <http://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:gbv:3:1-55064> [// 2008 digitalisiert von: Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt. Exemplar mit der Signatur: Pon Xa 3772 a]
- Deutsche Sagen*. Herausgegeben von den Brüdern GRIMM. Frankfurt am Main, 1981.
- ENGELBERT, PIUS: Prágai Szent Adalbert. Püspökideál, politika és szerzetesség. In Takács Imre (szerk.): *Mons Sacer*. I. Pannonhalma, 1996. 27–32.
- FONT MÁRTA: *Oroszország, Ukrajna, Rusz*. Budapest – Pécs 1998.
- GALAMB GYÖRGY: Megjegyzések Querfurti Brúnó besenyők közötti térítési kísérletéhez. In Márton Alfréd (szerk.): *A Kárpát-medence és a steppe*. Budapest, 2001. 180–185., 182.
- GÖRICH, KNUT: *Otto III. Romanus Saxonicus et Italicus*. Kaiserliche Rompolitik und sächsische Historiographie. Sigmaringen, 1993. Historische Forschungen 18.
- GYÖRFFY GYÖRGY: *István király és műve*. Budapest, 1983² (1977).
- Plano Carpini úti jelentése 1247-ből. Ford. Gy. Ruitz Izabella. In Györffy György (vál., bev.tan., jegyz.): *Julianus barát és a napkelet fölfedezése*. Budapest, 1985.
- FRITZE, WOLFGANG H.: Brun von Querfurt. In *Theologische Realenzyklopädie*. 7. Berlin–New York, 1981. 233–236.

⁸⁹ SPANGENBERG 1630. 128–129., 132., 133. Grimm: Die Eselwiese. *Deutsche Sagen* 578. cap. 274. o. <http://www.zeno.org/Literatur/M/Grimm,+Jacob+und+Wilhelm/Sagen/Deutsche+Sagen/Zweiter+Band/578> (2009. jún.13.16:46.16.)

⁹⁰ Grimm: Die Eselwiese. Voigt szerint az Eselwiese húsvét utáni harmadik napon van. 87.

⁹¹ VOIGT 1907. 87.

- HELLER BERNÁT: Micz bán mondája. *Ethnographia* 1909. 65–73.
- DE VORAGINE, JACOBUS: *Legenda Aurea*. 1990.
- LOTTER, F.: Brun von Querfurt. In *Lexikon des Mittelalters*. II. München–Zürich, 1983. 755–756.
- KAHL, HANS-DIETRICH: Compellere intrare. Die Wendenpolitik Bruns von Querfurt im Lichte hochmittelalterlichen Missions- und Völkerrechts. *Zeitschrift für Ostforschung* 4, 1955. 161–193. 360–401. = Heidenmission und Kreuzzugsgedanken in der deutschen Ostpolitik des Mittelalters. Ed. Helmut Beumann. Darmstadt, 1973. 177–274.
- KOSZTA LÁSZLÓ: A pécsi püspökség Szent Péter patrocíniuma. In Vajda Zoltán (szerk.): *Bölcsészmuhely 2006*. Szeged, 2007.
- KRISTÓ GYULA: *Szent István király*. Budapest, 2001.
- KÜRBS, BRYIDA: Purpuræ passionis aureus finis. Querfurti Brúnó és az öt vértanú testvér. In *Wieczorek, Alfred – Hinz, Hans-Martin (szerk.): Európa közepe 1000 körül*. Stuttgart, 2000.
- DIACONUS, PAULUS: *A longobárdok története*. Fordította, életrajzokkal és magyarázó jegyzetekkel ellátta Gombos F. Albin. Brassó, 1901.
- THIETMAR VON MERSEBURG: *Chronik*. Neu übertragen und erläutert von Werner Trillmich. Darmstadt 1974.
- TOLNAI VILMOS: Katona József és Fessler. *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1918. 1. sz. 1–13.
- KADE, R. (ed.): *Vita quinque fratrum*. Edita a Brunone episcopo, qui et Bonifacius dicitur. MGH *Scriptores* Tomi 15. Pars 2. Hannoveræ, 1888.
- VOIGT, HEINRICH GIESBERT: Brun von Querfurt. Mönch, Eremit, Erzbischof der Heiden und Märtyrer. Stuttgart, 1907.
- WAITZ, G. (ed.): Vita S. Romualdi. In Pertz, Georgius Heinricus (ed.): MGH. *Scriptores* (in Folio) IV. Hannoveræ, 1841. www.dmgh.de (Hozzáférés: 2009.07.01. 18.24.45)
- WENSKUS, REINHARD: Studien zur historisch-politischen Gedankenwelt Bruns von Querfurt. Münster–Köln, 1956.

HALMÁGYI, MIKLÓS

Bruno of Querfurt, a missionary in Central-Europe (†1009)

Abstract

The article gives an outline about the life and death of Bruno of Querfurt and about the later legends about him. The outline is mostly based on the works of Voigt, Lotter and D. Baronas and on the primary sources. Bruno tried to convert the so-called Black Hungarians, he had a mission among the Petchenegs, at the end he was killed among the Baltic tribes in 1009.

The author adds parallels to the stories about Bruno relating to the cultural history. According to Petrus Damiani, the pagan ruler orders that Bonifatius (Bruno of Querfurt) has to pass an ordeal by fire: he has to pass between two burning wooden frames. This motif is like the ritual purification by fire that was a custom among the Mongols. Plano Carpini, a Franciscan monk had been before Khan Batu as a delegate of the pope in 1247. Carpini describes, that he and his fellows had to pass between two fires, to purificate themselves before meeting the Khan Batu.

The motif of the 'eight Brunos' has many parallels among the European legends. According to a later legend, the sister-in-law of Bruno gave life to nine twins. She tried to kill eight of them, but Brun saved the children, and he gave them his own name. The motif about a mother who tries to kill her twins, but they survive appears in the legend of the origin of the German family the *Welfs* as well as in the Hungarian legend about Miczbán and about the origin of the family *Bocskai*.